

во власності) на заставну. Оскільки заставна чи її випуск (ч. 6 ст. 20 Закону України «Про іпотеку») допускає вживання терміна «державна реєстрація заставної» і терміна «реєстрація випуску заставної», видається, що прийнятним є і один й інший терміни, але ж доцільно все-таки було вибрати один із них.

Література

1. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. — С.Пб., 1908. — Т. 1.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.: Офіц. вид. — К.: Атіка, 2003. — 416 с.
3. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.).
4. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 38. — Ст. 313.
5. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року (із змін та доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 47–52. — Ст. 349.

УДК 347.133.8:347.22

К. Г. Некіт

ДЕЯКІ ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ ЩОДО ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА)

Становлення ринкової економіки в країнах пострадянського простору неможливе без забезпечення її відповідною нормативно-правовою базою. Одну з провідних ролей в цьому відіграє цивільне законодавство, що піддалося корінному реформуванню в останнє десятиліття. Результатом реформ стала низка правових новел, одною з яких є інститут довірчого управління майном, передусім орієнтований прагненням організувати більш ефективне управління господарською діяльністю і майном.

В умовах активного розвитку підприємницьких відносин, появи численних нормативних актів, що ускладнюють орієнтацію юридично некомпетентних громадян в економіко-правовому просторі і створення для власників ширших можливостей розпорядження майном, актуальним є звернення до договору довірчого управління майном, оскільки вказаний договір надає можливість передоручити ведення всіх своїх справ професіоналові, наділивши його при цьому широкими повноваженнями, що практично дорівнюють за обсягом до правомочностей власника.

Особливої актуальності дана тема набуває у зв'язку з тим, що, хоча проблеми довірчого управління майном були присвячені дослідження таких українських і російських авторів, як І. В. Венедіктова [11], Ю. В. Курпас [13], В. В. Вітрянський [7], Л. Ю. Міхєєва [8], Д. В. Петелін [14], вона вивчена ще недостатньо. До того ж до сьогодні практично не робилося спроб проведення порівняльного аналізу законодавства України та Республіки Молдова з питання довірчого управління майном. Разом с тим уявляється доцільним про-

слідкувати, як на одному і тому ж підґрунті, що є результатом спільного історичного минулого, вказані країни пострадянського простору зуміли утворити більше чи менше досконалу систему регулювання відносин, пов'язаних з управлінням майном.

Метою дослідження, у зв'язку з викладеним, є порівняльний аналіз положень українського і молдавського законодавства про довірче управління майном, виявлення специфіки правового регулювання договору довірчого управління майном за законодавством вказаних країн, а також виявлення спільних тенденцій розвитку даного інституту в країнах пострадянського простору та існуючих відмінностей.

Становлення інституту довірчого управління майном у країнах пострадянського простору завершилося закріпленням правового регулювання відносин, що виникають у даній сфері, цивільними кодексами знов створених незалежних держав. Проте підходи законодавців України і Республіки Молдова до правового регулювання договору довірчого управління майном відрізняються своєю специфікою.

Специфіка підходів виявляється вже в самому законодавчому визначенні договору довірчого управління майном (треба зазначити, що український законодавець назвав даний договір договором управління майном, тоді як в молдавському законодавстві він іменується договором довірчого управління, тому тут і далі використовується таке універсальне для обох країн найменування даного договору).

Відповідно до ч. 1 ст. 1029 ЦК України, за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

Згідно з ч. 1 ст. 1053 ЦК РМ, за договором довірчого управління одна сторона (установник управління) передає майно в довірче управління іншій стороні (довірчому управителеві), а довірчий управитель зобов'язується управляти майном на користь установника управління.

Зіставлення наведених визначень дозволяє дійти висновку, що підхід українського і молдавського законодавця до визначення договору довірчого управління майном характеризується як спільними рисами, так і відмінностями. Український законодавець підкреслює безпосередньо у визначенні, що, по-перше, майно в довірче управління передається на певний строк, по-друге, управління здійснюється за встановлену договором плату, по-третє, управління майном може здійснюватися на користь як установника управління, так і вигодонабувача. У ч. 1 ст. 1053 ЦК РМ таке формулювання відсутнє, але деякі його аспекти перенесені молдавським законодавцем в ч. 2 ст. 1053 і ч. 1 ст. 1055 ЦК РМ.

Більш вдалими уявляється визначення, наведене українським законодавцем, оскільки воно охоплює основні аспекти довірчого управління майном, враховуючи всі деталі. Особливо важливою є вказівка в самому визначенні цього поняття

на необхідність укладення даного договору саме на певний строк, тоді як молдавський законодавець і зовсім не врахував цього моменту, що на практиці може привести до укладення таких договорів на невизначений строк, а отже, до можливого прикриття за його допомогою факту відчуження майна [10, 375].

Друга істотна відмінність, що впливає із законодавчих визначень даного договору, стосується його правової характеристики. Виходячи з положень українського законодавства, можна дійти висновку, що договір довірчого управління майном розглядається як оплатний, оскільки передбачено, що управління здійснюється за плату. Разом з тим в Республіці Молдова щодо договору довірчого управління майном діє презумпція безоплатності. Так, згідно з ч. 1 ст. 1057 ЦК РМ, довірчий управитель не отримує винагороди за свою діяльність, якщо сторони не погодилися про інше і якщо інше не впливає із закону. При цьому якщо послуги з довірчого управління майном надаються професійним управителем, договір буде оплатним, відповідно до ч. 2 ст. 1033 ЦК РМ про оплатність професійного доручення, під дію якої через положення ст. 1060 ЦК РМ підпадають відносини з управління майном [10, 249].

Отже, згідно з чинним цивільним законодавством Республіки Молдова, за загальним правилом, договір довірчого управління майном є безоплатним, якщо інше не передбачене законом або договором. Такий підхід законодавця до регулювання права управителя на винагороду можна пояснити тим, що довірче управління майном історично з'явилося як конструкція, направлена на більш ефективно в порівнянні з опікою та піклуванням забезпечення майнових інтересів підопічних. Довірчий управитель, так само як і опікун (піклувальник), як правило, виконує свої обов'язки безоплатно.

Проте з урахуванням того, що управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності, діяльність якого направлена на отримання прибутку, логічною є норма про те, що у випадках, передбачених законом, управитель здійснює свою діяльність за винагороду, оскільки дане правило відповідає загальним принципам, встановленим для підприємницької діяльності [4, ст. 1].

Проте у зв'язку з тим, що введення спеціального розділу ЦК РМ, що містить положення про договір довірчого управління, було спрямовано на забезпечення застосування даного договору у сфері підприємницьких відносин, допустимо запропонувати деяке коректування положень про оплатність цього договору. Доцільно скоректувати норми ЦК РМ так, щоб договір довірчого управління за загальним правилом передбачався оплатним, при цьому довірче управління по підставах, передбачених законом, навпаки, має бути безоплатним.

Треба відзначити, що підхід українського законодавця до вирішення питання про оплатність договору довірчого управління майном цілком виправданий з тієї причини, що згідно зі ст. 1033 ЦК України управителем може бути тільки суб'єкт підприємницької діяльності, а отже, управління завжди здійснюватиметься за плату, оскільки інше суперечило б самій суті підприємницької діяльності.

З питанням про оплатність договору довірчого управління майном тісно пов'язано питання про характеристику цього договору як одностороннього або

взаємного. З положень українського законодавства випливає, що договір довірчого управління майном є синалагматичним, оскільки він завжди є оплатним, а отже, обидві сторони договору мають як права, так і обов'язки.

Інша ситуація має місце в законодавстві Республіки Молдова. Логічне пояснення такого становища, з яким не можна не погодитися, приводить відомий молдавський цивіліст Г. А. Кибак, міркуючи таким чином. Оплатний договір довірчого управління є синалагматичним договором, оскільки кожна зі сторін набуває взаємних обов'язків. Так, довірчий управитель зобов'язується управляти довіреним майном на користь установника управління, а останній, у свою чергу, зобов'язується виплатити управителеві обумовлену винагороду. Безоплатний договір довірчого управління, як правило, також є синалагматичним, оскільки, згідно з ч. 3 ст. 1057 ЦК РМ, витрати, пов'язані з довірчим управлінням, несе установник управління, якщо законом або договором не передбачене інше.

У разі ж коли законом або договором передбачений обов'язок управителя нести витрати, пов'язані з довірчим управлінням, можна говорити про односторонній характер договору довірчого управління. У такому разі установник управління набуває тільки прав і не несе ніяких обов'язків перед довірчим управителем. Таким чином, безоплатний договір довірчого управління може бути як синалагматичним, так і одностороннім, якщо таким його визначає закон або договір [10, 371].

Що стосується іншого в правовій характеристиці договору довірчого управління майном, істотних різниць в законодавстві даних країн не спостерігається. Так, договір довірчого управління, виходячи з його законодавчих визначень, закріплених цивільними кодексами України і Республіки Молдова відповідно, належить до реальних договорів і вважається укладеним з моменту передачі майна управителеві в довірче управління. Також в обох випадках договір довірчого управління майном може бути договором, укладеним як на користь його учасників, так і договором на користь третьої особи.

Відрізняється своєю специфікою підхід до характеристики суб'єктів довірчого управління майном в законодавстві даних країн. Український законодавець більшою мірою деталізував положення про вимоги, що пред'являються до сторін договору. Перелік осіб, які можуть виступати установниками управління майном, закріплений ст. 1032 ЦК України. За загальним правилом, установником управління є власник майна, яке передається в управління (ч. 1 ст. 1032 ЦК). У випадках, коли управління майном виникає на підставах, передбачених законом, установником управління виступає інша особа, що вказана в законі, яка не є власником майна. Аналогічне положення закріплене і законодавством Республіки Молдова (ст. 1053 ЦК РМ). Проте український законодавець деталізував також положення на випадок виникнення ситуацій, коли внаслідок певних обставин власник позбавлений можливості самостійно здійснювати управління своїм майном, а потреба в управлінні майном існує.

Особливі відмінності виявляються при розгляді статусу управителя. Цивільний кодекс Республіки Молдова не передбачає будь-яких особливих вимог,

що пред'являються до особи, виступаючої як довірчий управитель. Отже, довірчим управителем може бути будь-яка юридична або фізична особа, що має повну дієздатність. Виняток становлять органи публічної влади, оскільки, згідно з положенням ч. 3 ст. 1053 ЦК РМ, останні не можуть здійснювати функції довірчого управителя.

Український законодавець встановлює більш конкретні вимоги до статусу управителя. Згідно з ч. 1 ст. 1033 ЦК України, управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності, як фізична, так і юридична особа. Таке положення уявляється цілком обґрунтованим, оскільки діяльність по довірчому управлінню майном направлена на отримання прибутку і в більшості випадків носить ризиковий характер. На жаль, молдавський законодавець даної особливості не врахував, що може призвести на практиці до управління майном особою, некомпетентною у сфері підприємницької діяльності, що, у свою чергу, може заподіяти збитки установнику управління.

Найбільш спільними є положення про предмет договору довірчого управління майном. З цього питання законодавці обох країн солідарні в тому, що предметом довірчого управління може бути будь-яке майно, за винятком грошових коштів, які не можуть бути передані в управління окремо, за винятком випадків, передбачених законом. При цьому слід враховувати, що майно, яке передається в довірче управління, повинне бути відокремлене від майна як управителя, так і установника управління. Отже, в довірче управління можуть бути передані тільки індивідуально визначені речі, але не речі, визначені родовими ознаками, за винятком випадків, коли останні є частиною майнової сукупності.

Законодавством обох країн передбачена письмова форма договору довірчого управління майном (ст. 1031 ЦК України, ст. 1054 ЦК РМ). При цьому підвищені вимоги пред'являються до форми договору управління нерухомим майном. У цьому випадку договір довірчого управління майном підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації. Проте варто відзначити, що останнє положення безпосередньо закріплене ч. 2 ст. 1031 ЦК України. Разом з тим для того, щоб дійти такого висновку, за молдавським законодавством необхідно звертатися до ст. 290 ЦК РМ про необхідність державної реєстрації прав на нерухомі речі, оскільки довірче управління розглядається як обтяження прав на нерухомість (разом з іпотекою, сервітутом і орендою майна).

Цікавим є підхід законодавців даних країн до вирішення питання про відповідальність сторін договору довірчого управління майном відносно третіх осіб. За загальним правилом, установник управління, що передав майно в довірче управління, не відповідає цим майном по своїх зобов'язаннях. Обумовлено це необхідністю створення стабільної матеріальної основи довірчого управління майном. Виняток становить тільки банкрутство установника, при якому все майно утворює дебіторську масу, за рахунок якої задовольняються вимоги кредиторів банкрута.

Слід при цьому відзначити, що вказане положення передбачене безпосередньо ст. 1040 ЦК України. Для того ж, щоб дійти такого висновку, при аналізі

молдавського законодавства необхідно звертатися до положень Закону РМ «Про неплатоспроможність» № 632-XV від 14.11.2001 [6]. Згідно з положенням вказаного закону, дебіторська маса включає все майно боржника, що є власністю останнього на дату порушення процесу неплатоспроможності, придбане або отримане їм в ході процесу неплатоспроможності, за винятком майна, на яке відповідно до закону не може бути звернуто примусове стягнення [6, ст. 2, ст. 50, ст. 51]. Разом з тим слід пам'ятати, що передача майна в довірче управління не спричиняє переходу права власності на це майно до управителя, тобто воно залишається у власності установника управління, а отже, у разі банкрутства входить до складу дебіторської маси.

Зрозуміло, закріплення безпосередньо Цивільним кодексом положень про допустимість звернення стягнення на довірене майно тільки у разі банкрутства установника управління є безперечним плюсом українського законодавства, і уявляється доцільним наслідування цього прикладу молдавським законодавцем, що дозволить уникнути зайвих маніпуляцій з нормативними актами і можливих практичних проблем.

Інтерес становить розгляд питання про відповідальність довірчого управителя перед третіми особами у разі недостатності переданого в довірче управління майна для задоволення вимог кредиторів, що виникли у зв'язку з довірчим управлінням цим майном.

Цивільним кодексом України закріплюється положення про те, що управитель несе субсидіарну відповідальність по боргах, що виникли у зв'язку зі здійсненням ним управління, якщо вартості майна, яке було передане в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів [1, ч. 2 ст. 1043]. Невирішеним при цьому залишається питання про перебіг розвитку подій у разі відсутності у власності управителя майна, на яке можна звернути стягнення. Крім того, головну роль для кредиторів відіграє, як правило, не фігура управителя, а відомості про установника управління, на користь якого він діє. Саме інформація про власність останнього впливає на ступінь довіри кредиторів, при цьому останнім не завжди просто визначити, яка саме частина цієї власності передана в управління і, отже, може бути використана для забезпечення зобов'язань.

Положення молдавського законодавства ще більш посилюють ситуацію. Цивільний кодекс Республіки Молдова і вкрай обмежує відповідальність довірчого управителя за дії, скоєні в межах повноважень, наданих йому договором довірчого управління, переданим в довірче управління майном [2, ч. 1 ст. 1058]. Слід зазначити, що така значна прогалина в чинному законодавстві Республіки Молдова може призвести до серйозних проблем на практиці, оскільки інтереси третіх осіб у разі недостатності майна, яке було передане в довірче управління, залишаються абсолютно незахищеними.

Уявляється, що в цілях вдосконалення положень українського і молдавського законодавства цілком допустимо керуватися схемою, запропонованою російським законодавцем, тобто у разі недостатності майна, переданого в довірче управління, звертати стягнення на майно, що належить самому управителю,

а за його недостатності — на майно установника управління, яке не було передане в довірче управління [3, ст. 1022]. Перше правило слугуватиме стимулом для управителя забезпечити належне управління довіреним майном, під загрозою настання особистої відповідальності. Друге ж правило обумовлене необхідністю віддавати перевагу захисту інтересів третіх осіб перед захистом інтересів установника управління.

Підводячи підсумок зіставленню законодавства зазначених країн пострадянського простору, треба відзначити наявність як спільних рис, що пояснюються спільністю певного історичного періоду розвитку, так і відмінностей, що виявляють більший або менший ступінь досконалості самостійного його розвитку в межах незалежних держав. З проведеного аналізу випливає, що положення про договір довірчого управління майном вимагають вдосконалення. Особливо потребує такого реформування законодавство Республіки Молдова, де багатьом аспектам довірчого управління не було приділено належної уваги, що може спричинити виникнення істотних практичних проблем.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-XV від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11.
2. Гражданский кодекс Республики Молдова: Закон РМ № 1107-XV от 6 июня 2002 г. // Официальный Монитор РМ. — 2002. — № 82-86, 22 июня.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч. 2. № 110-ФЗ от 12 августа 1996 г. // Свод Законодательства РФ. — 1996. — № 34, 7 септ.
4. О предпринимательстве и предприятиях: Закон Республики Молдова № 845-XII от 3 января 1992 г. // Официальный Монитор РМ. — 1994. — № 2, 28 февр.
5. О внесении изменений и дополнений в Гражданский кодекс: Закон Республики Молдова № 1187-XIV от 27 июля 2000 г. // Официальный Монитор РМ. — 2000. — № 166-168, 31 дек.
6. О несостоятельности: Закон Республики Молдова № 632-XIV от 14 ноября 2001 г. // Официальный Монитор РМ. — 2001. — № 139-140, 15 нояб.
7. Витрацкий В. В. Договорное право. Договор доверительного управления имуществом. — М.: Статут, 2001.
8. Михеева Л. Ю. Доверительное управление имуществом / Под ред. В. М. Чернова. — М.: Юристъ, 1999.
9. Харитонов С. О., Старцев О. В. Цивільне право України: Підручник. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Істина, 2007.
10. Drept civil. Contracte speciale: În 3 vol. Vol. III / A. Băieșu, G. Chibac, O. Efrim, A. Rotari. — Chișinău: Cartier periodic, 2001.
11. Весподикова И. В. Новелла Гражданского кодекса — договор управления имуществом: в каких случаях его применять? // Юридичний радник. — 2005. — № 7. — С. 51-54.
12. Колосов Д. Ю. Субъекты договора доверительного управления имуществом // Юрист. — 2004. — № 10. — С. 2-4.
13. Курпас Ю. В. Специфіка довірчого управління майном підопічних та безвісно відсутніх осіб // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2003. — Вип. 42, ч. 1. — С. 128-134.
14. Петелип Д. В. Ответственность сторон по договору доверительного управления имуществом // Юрист. — 2004. — № 12. — С. 20-23.